— Унтер-офіцер Пришибєєв! Ви обвинувачуєтесь у тему, що третього цього вересня образили словами і дією урядника Жигіна, волосного старшину Аляпова, соцького Єфимова, понятих Іванова і Гаврилова та ще шістьох селян, до того ж першим трьом завдали ви образи при виконанні ними службових обов'язків. Визнаєте ви себе винним?

Пришибєєв, зморщений унтер з колючим обличчям, виструнчується і відповідає хрипким, приглушеним голосом, відчеканюючи кожне слово, наче командуючи:

— Ваше високородіє, пане мировий суддя! Значить, за всіма статтями закону виходить причина атестувати всяку обставину за взаємністю. Винен не я, а всі інші. Вся ця справа вийшла через, царство йому небесне, мертвий труп. Іду ото я позавчора з дружиною Анфісою тихо, благородно, дивлюся — стоїть на березі купа всякого народу людей. За яким повним правом тут народ зібрався? — питаю. Чого? Хіба в законі сказано, щоб народ табуном ходив? Кричу: розійдись! Став розштовхувати людей, щоб розходились по домівках, наказав соцькому гнати в шию...

— Дозвольте, ви ж не урядник, не староста,— хіба це ваше діло народ розганяти?

— Не його! Не його! — чутно голоси з різних кутків камери.— Життя від нього нема, вашескородіє! П'ятнадцять років від нього терпимо! Як прийшов зі служби, так відтоді хоч з села тікай. Замучив усіх!

— А так, вашескородіє! — каже свідок староста.— Всією громадою скаржимось. Жити з ним ніяк не можна! Чи з образами, чи весілля, чи, скажімо, випадок який, скрізь він кричить, галасує, все порядки наводить. Дітей за вуха скубе, за молодицями підглядає, щоб чого не вийшло, немов свекор якийсь... Оце якось по хатах ходив, наказував,

щоб пісень не співали і щоб світла не світили. Закону, каже, такого нема, щоб пісень співати.

— Заждіть, ви ще встигнете дати свідчення,— каже мировий,— а тепер нехай Пришибєєв каже далі. Кажіть далі, Пришибєєв!

— Слухаю! — хрипить унтер.— Ви, ваше високородіє, зволите говорити, не моє це діло народ розганяти... Гаразд... А якщо безпорядки? Хіба можна дозволяти, щоб народ бешкетував? Де це в законі написано, щоб народові волю давати? Я не можу дозволяти. Якщо я не буду їх розганяти та карати, то хто ж буде? Ніхто порядків справжніх не знає, в усьому селі тільки я один, можна сказати, ваше високородіє, знаю, як поводитися з людьми простого стану, і, ваше високородіє, я можу все розуміти. Я не мужик, а унтер-офіцер, відставний каптенармус, у Варшаві служив, у штабі, а після того, звольте знати, як у чисту вийшов, був пожежником, а після того через слабість хвороби пішов з пожежників і два роки в чоловічій класичній прогімназії за швейцара служив... Усі порядки знаю. А мужик — проста людина, він нічого не тямить і повинен мене слухати, бо — йому ж на користь. Взяти хоч цю справу для прикладу... Розганяю я народ, а на березі на пісочку втоплий труп мертвої людини. На якій такій підставі, питаю, він тут лежить? Хіба це порядок? Куди урядник дивиться? Чого ти, кажу, уряднику, начальству знати не даєш? Може, цей утоплений покійний сам утопився, а може, тут діло Сибіром пахне. Може, тут карне смертовбивство... А урядник Жигін не звертає ніякої уваги, тільки цигарочку курить, "Що це, каже, у вас за вказувач такий? Звідки, каже, він у вас такий узявся? Хіба ми без нього, каже, не знаємо нашої поведінки?" Виходить, кажу, ти не знаєш, дурню отакий, коли тут стоїш і ніякої уваги. "Я, каже, ще вчора дав знати становому приставу". Навіщо ж, питаю, становому приставу? За якою статтею зводу законів? Хіба в таких справах, коли втоплені чи вішальники та інші до того подібні,— невже в таких справах становий може? Тут, кажу, справа карна, цивільна... тут, кажу, хутчій посилати естафет панові слідчому і суддям. І щонайперше ти повинен, кажу, скласти акт і послати панові мировому судді. А він, урядник, усе слухає і сміється. І мужики теж. Усі сміялися,

ваше високородіє. Під присягою можу посвідчити. І цей сміявся, і ось цей, і Жигін сміявся. Чого, кажу, зуби скалите? А урядник і каже; "Мировому, каже, судді, такі справи не підсудні". Від оцих самих слів мене аж у жар вкинуло. Уряднику, ти ж це казав? — звертається унтер до урядника Жигіна.

— Казав.

— Усі чули, як ти оце саме при всьому простому народі: "Мировому судді такі справи не підсудні". Всі чули, як ти оце саме... Мене, ваше високородіє, в жар укинуло, я аж оторопів весь. Повтори, кажу, повтори, такий-сякий, що ти сказав! Він знову ці самі слова... Я до нього. Як же, кажу, ти можеш так говорити про пана мирового суддю? Ти, поліцейський урядник, та проти влади? Га? Та ти, кажу, знаєш, що пан мировий суддя, якщо побажають, можуть тебе за такі слова до губернського жандармського управління з причини твоєї неблагонадійної поведінки? Та ти знаєш, кажу, куди за такі політичні слова тебе загнати може пан мировий суддя? А старшина каже і "Мировий, каже, далі за свої межі нічого визначити не може. Тільки малі справи йому підсудні". Так і сказав, усі чули... Як же, кажу, ти смієш власть зневажати? Ну, кажу, зі мною не жартуй жартів, а то діло, брат, погане. Бувало, у Варшаві, чи коли за швейцара був у чоловічій класичній прогімназії, то як почую які неподобні слова, то дивлюся на вулицю, чи не видно жандарма; "Ходи, кажу, сюди, кавалер",— та й усе йому доповідаю. А тут, у селі, кому скажеш?.. Взяла мене злість. Прикро стало, що нинішній народ удався в сваволю й непокору, я розмахнувся і... звичайно, не те щоб дуже, а так, правильно, легенько, щоб не смів про ваше високородіє такі слова говорити... За старшину урядник заступився. Я, виходить, і урядника... Та й пішло... Погарячився, ваше високородіє, ну, та без того ж не можна, щоб не побити. Якщо дурної людини не поб'єш, то на твоїй же душі гріх. Особливо, якщо за діло... якщо безпорядок...

— Дозвольте! За непорядками є кому дивитися. На це є урядник, староста, соцький...

— Урядник усього не догляне, та урядник і не розуміє того, що я розумію...

— Але зрозумійте, що це не ваше діло!

— Чого? Як же це не моє? Дивно... Люди бешкетують — і не моє діло! Ще ж мені хвалити їх, чи що? Вони ось скаржаться вам, що я пісень співати забороняю... Та що там доброго в піснях! Замість того щоб діло яке робити, вони пісень... А ще теж моду взяли вечорами при світлі сидіти. Треба спати лягати, а в них розмови та смішки. В мене записано!

— Що у вас записано?

— Хто при світлі сидить.

Пришибєєв виймає з кишені засмальцьований папірець, надіває окуляри й читає:

— Котрі селяни сидять при світлі: Іван Прохоров, Сава Микифоров, Петро Петров, солдатка Шустрева, вдова, живе в розпусному беззаконстві з Семеном Кисловим, Гнат Сверчок займається чаклунством, і дружина його Мавра є відьма, ночами ходить доїти чужих корів.

— Досить! — каже суддя й починає допитувати свідків.

Унтер Пришибєєв підіймає окуляри на лоб, здивовано поглядає на мирового, який, очевидно, не на його боці. Його вирячені очі блищать, ніс став яскраво-червоним. Дивиться він на мирового, на свідків і ніяк не може зрозуміти, чого це мировий такий схвильований і чого з усіх кутків камери чути то ремство, то стриманий сміх. Незрозумілий йому й вирок: на місяць під арешт!

— За що?!— каже він, розводячи здивовано руками.— За яким законом?

І для нього ясно, що світ змінився і що жити на світі вже ніяк неможливо. Похмурі, сумні думки опановують його. Але, вийшовши з камери й побачивши мужиків, які товпляться й говорять про щось, він за звичкою, якої вже подолати не може, виструнчується і кричить хрипким, сердитим голосом:

— Народ, розходься! Не товпся! По домівках!

1885